

KİTAP DEĞERLENDİRMELERİ

Thomas Bauer, *Neden İslam'ın Orta Çağı Yoktu – Antik Çağ'ın Mirası ve Doğu*, çev. Hülya Yavuz Akçay
(İstanbul: Runik Kitap, 2021), 162 s.

Mehmet ÇOBAN

Bitlis Eren Üniversitesi
mcoban@beu.edu.tr
0000-0002-4827-4751

“Orta Çağ” kavramı, tarih yazımında belirli bir dönemi tanımlamak üzere ortaya çıkmış olmakla birlikte, esasen Avrupa merkezli bir tarih anlayışının ürünü olarak şekillenmiştir. Bu terim, Batı tarihinde Antik Çağ ile Yeni Çağ arasında kalan bir ara dönem olarak konumlandırılrsa da farklı coğrafyalarda aynı şekilde karşılık bulmamış, zamanla kültürel ve siyasal anlamlar da yüklenerek evrensel bir tasnif olmaktan uzaklaşmıştır. Dolayısıyla “Orta Çağ” kavramının farklı tarihî ve entelektüel bağlamlarda nasıl benimsendiği, dönüştürüldüğü ya da eleştirildiği meselesi, bu terimin kullanımına yönelik eleştirel bir yaklaşımı gerekli kılmaktadır. Arap dili edebiyatı ve İslâm tarihi alanlarında çalışmalar yapan Leibniz ve Tractatus ödüllü Alman şarkiyatçı Thomas Bauer, bu eserinde İslâm tarihinin Avrupa-merkezci “Orta Çağ” kavramı eşliğinde okunmasını tenkit etmektedir. Bauer, bu çalışmasında İslâm tarihiyle ilgili tarihsel çağ sınırlarını ve “İslâm Orta Çağ'da sıkışıp kaldı. Rönesans, reform ve aydınlanmayı kaçırdı” gibi yaygın kabul görmüş klişeleri sorgulamaktadır. Gerçekten İslâmî Orta Çağ var mıdır? sorusundan hareketle antikitenin XI. yüzyıla kadar İslâm dünyasında nasıl yaşadığını birçok örnekle göstermekte, böylece köklü çağ sınırlarını ve reforma muhtaç bir “Orta Çağ” İslâm imajını çürütmektedir.

Thomas Bauer, “Orta Çağ” kavramının özensizce kullanımından duyduğu rahatsızlık sebebiyle böyle bir konuyu incelediğini ifade etmektedir. Bauer'e göre modern dönemde “zenci”, Muhammetçi” vb. eski kavramları kullanmaktan kaçındığımız gibi “Orta Çağ” kavramını da İslâm için kullan-

maktan uzak durmak gerekmektedir. Bu bağlamda müellif şu üç soruyu gündeme getirmektedir:

1. “İslâm’ın Orta Çağ” ifadesi aslında neyi tanımlıyor?
2. Modern Çağ öncesi kültürleri ele almamızda “Orta Çağ” ifadesinin ne gibi etkileri var?
3. Kültürlerarası karşılaştırmalarda “Orta Çağ” kavramını kullanmanın sonuçları nelerdir?

Bu sorulardan hareketle yazar, eserinde işlediği konuyu beş ana başlıkta ele almaktadır. İlk bölüm olan “İslâm’ın Orta Çağ: Altı Karşıt Neden” başlığı altında yazar, İslâm’a “Orta Çağ” kavramının neden atfedilemeyeceğine dair altı nedeni çeşitli örnekler ve açıklamalarla irdelemekte ve bu kavramın neden olduğu hasarın bilançosunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Burada “Orta Çağ” kavramının her şeyden önce kültüre özgü bir kavram olduğunu ifade etmekte (s. 11), bu kavramın İslâm toplumları için ABD ve Arap toplumlarında nadiren arka planı hesaba katılarak tercih edildiğini ama popüler bilim yayınlarında ise hiç sorgulanmadan kullanıldığını belirtmektedir (s. 12). Bu çerçevede Bauer, İslâm toplumları için “Orta Çağ” kavramının neden kullanılmaması gerektiğini altı başlıkta açıklamaktadır:

1. Muğlaklık: Orta Çağ’ın ne zaman başlayıp ne zaman bittiği belli değildir. Çünkü her bölgede Orta Çağ farklı zaman dilimlerinde başlamıştır.

2. Yanlış Çıkarımlar: Orta Çağ’da toplumların daha dindar olduğu çıkarımı yanlıştır. Çünkü o dönemde İslâm toplumlarında eğlenceye yönelik şiirler yazılmaya, şarkılar söylenmeye devam edilmiş, tıp ve bilim konusunda dogmalardan uzak araştırmalar da tüm hızıyla sürdürülmüştür. Yazar, Orta Çağ dinî yaşantının hâlihazırda bütün toplumlar için olumsuz bir algıya sahip olmasından ötürü böyle bir çıkarımın yanlış olduğunu belirtme gereği duymaktadır.

3. Gizli Değersizleştirme: Dinin ön planda olduğu söylenen Orta Çağ, günümüzde değersizleştirilmektedir. Humeyni Devrimi’nin ardından Avrupa’da “İran Orta Çağ’a dönüyor” haberlerinin yapılması bu değersizleştirmeye bir örnek olarak zikredilebilir. Ancak Bauer’e göre çoğunlukla bu durum İslâm söz konusu olduğunda geçerlidir.

4. Egzotikleştirme: Orta Çağ kavramı aslında Avrupa’ya özgü bir kavram olmalıdır. Diğer kültürleri Orta Çağ’la nitelendirmek doğru olmaz. Çünkü bu kavram Avrupa’da doğmuş, söz konusu kavramın ortaya çıkmasına etki eden olaylar da Avrupa’da gerçekleşmiştir.

5. Emperyalist Çağrışım: Orta Çağ kavramının Avrupa’da ortaya çıkmasına rağmen Avrupa dışındaki dünyanın geri kalanı için de bu kavramlaş-

tırmanın her yönüyle kullanılması, küresel modernite üzerinde Batı'nın yorum egemenliğini sürdürmek için emperyalist bir stratejidir.

6. Nesnel Temeli Olmayan Bir Kavram: “İslâmî Orta Çağ” adı altında bir çağ inşa etmek için önemli nesnel nedenler yoktur.

“İslâmî Orta Çağ” terimi, tam olarak doğru değildir. Yanlış çıkarımlara yol açar, karalayıcı niteliktedir, İslâm dünyasını egzotikleştirir ve aynı zamanda İslâm dünyası üzerinde siyasî bir hegemonya isteğini ifade etmeye yöneliktir (s. 29).

Bauer, “Doğu ve Batı'nın Karşılaştırılması: Analfabetizm'den Rakamlara” başlıklı ikinci bölümü, “Erken Orta Çağ” olarak adlandırılan dönemde Batı ve Orta Avrupa ile Batı Asya'daki durumu yirmi altı kavramda ele alan kısa bir karşılaştırma ile ortaya koymaktadır. Yazar, ilk bölümde de birkaç kez vurguladığı, belirli bir kültür veya bölgeye özgü bir çağ kavramının başka bir bağlama aktarılmasında yalnızca eş zamanlılığın yeterli olmadığı görüşüne bu bölümde de yer vermektedir (s. 33). Bu görüşünü temellendirmek için de Yakın Doğu ve Avrupa'nın Orta Çağ'daki (V. ve XI. yüzyıl arası) durumunu çeşitli yönlerden karşılaştırmaktadır. İlk olarak, o dönemde her iki bölgede okuma yazma oranları ile ilgili bir karşılaştırma yapmaktadır. Yazarın belirttiğine göre, Geç Antik Çağ'dan itibaren Batı toplumlarında okuma yazma bilmemek olağan görülürken, bu beceriye sahip olmak istisnai bir durum olarak değerlendirilmekteydi (s. 34). Ancak bu vaziyet Doğu'da tam tersi idi. Doğu'da liderler çok iyi okuma yazma biliyor ve çeşitli ilmî faaliyetler yürütüyorlardı. O dönemin toplumunda okuma yazma bilenlerin oranının çift haneli sayılara ulaştığını öne süren çeşitli araştırmalar mevcuttur. Bauer, akabinde her iki bölgeyi sosyal, kültürel, siyasî ve ekonomik hayatın neredeyse tüm yönlerini kapsayacak şekilde karşılaştırmaktadır. Avrupa ve Yakın Doğu'daki hamamların özellikleri, her iki bölgede sınıfsal ayrıcalığın bulunup bulunmadığı, yapıların inşasında kullanılan kiremitlerin nitelikleri, Hristiyanlıktaki ilk günah inancı nedeniyle yüceltilen ruhban sınıfına karşılık İslâm'da nefis muhasebesi ve ilahî adalet anlayışı doğrultusunda şekillenen kurtuluş inancı, halk tarafından kutlanan dinî bayramların mahiyeti ve kökeni gibi pek çok unsur karşılaştırılmaktadır. Bu bölümde bahsi geçen homoerotizm konusunda yazar zorlama bir yorum yapmakta (s. 47-49) olsa da diğer karşılaştırılan unsurlarda daha ikna edici ve makul görüşler ortaya koyarak, okuyucuyu Doğu ve Batı'nın Orta Çağ gerçekleri ile yüzleştirmeye gayret etmektedir. Son olarak yazar, eserinde böyle bir bölüme yer verme amacını şu sözlerinde açıkça ortaya koymaktadır:

Toplumsal, gündelik, ekonomik, düşünsel ve entelektüel tarihin tüm bu örnekleri, Yakın Doğu'da, Batı'daki Geç Antik Çağ'ın dönüşümüyle

karşılaştırılabilecek bir kırılmanın gerçekleşmediğini göstermektedir. Elbette Doğu'da da bir değişim yaşanmış ancak bu, pek çok açıdan Avrupa'nın izlediğinden farklı bir yönde gerçekleşmiştir (s. 78-79).

Bunun yanı sıra yazar, Batı'da Orta Çağ yaşanırken Antik Çağ kültürünün, Yakın Doğu olarak isimlendirdiği İslâm coğrafyasında korunduğuna ve geliştirildiğine, bu sebeple bahsi geçen coğrafyada Rönesans gibi bir devrimin gerçekleşmesinin söz konusu olamayacağına, dolayısıyla Doğu için bir "Orta Çağ"dan bahsetmenin makul olmadığına ve aslında "İslâmî Orta Çağ"dan bahsetmenin Avrupa'nın dünya tarihi üzerindeki yorum hâkimiyetini ifade ettiğini belirtmektedir (s. 80-81).

"Resmin Bütününü Arayış: Akdeniz'den Hindukuş'a" başlıklı üçüncü bölümde Bauer, anlamlı bir dönemlendirmenin nasıl yapılacağına dair değerlendirmelere yer vermektedir. Bölümün girişinde Bauer, "İslâmî Orta Çağ" kavramının siyasal ve toplumsal açıdan tahrir gücü yüksek bir kavram olarak çıkar odaklı bir dünya görüşünü ifade ettiğini tekrar belirtir (s. 83). Ayrıca, "Orta Çağ" kavramının olumsuz çağrışımlardan sıyrıldığına ve kullanımı rahat olduğu için bu terimin kullanılmaya devam edilmesi gerektiğine dair görüşe şiddetle karşı çıkar ve rahatlığın bilimsel açıdan güvenilir olduğu iddia edilen terimbilim için bir gerekçe olmadığını söylemektedir (s. 85).

Bu bölümde yazar ilk olarak tarihi dönemlendirmelerle ilgili bazı hususlara dikkat çekmektedir. Çağların isimlendirilmesi meselesi, yaşanan çağlardan çok daha sonra gerçekleşmiş bir olgudur. Çağ terimlerinin bu durumunu, belirsizliklerle dolu olmaları sebebiyle eleştirmektedir (s. 84). Bu belirsizlikleri gidermek amacıyla, çağların isimlendirilmesinde kesin yargı içeren ifadelerden, örneğin; "yükseliş", "çöküş", "klasik öncesi" ve "klasik sonrası" gibi kavramlardan kaçınılması gerektiğini savunmaktadır. Bunun yerine, anlam genişliği ve kapsayıcılığı yüksek bir çağ kavramının tercih edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Ayrıca ona göre coğrafi kapsam belirlenirken aşırı büyük ya da aşırı küçük bölgelerden kaçınılmalı, birbirleriyle bağlantılı bölgeler anlaşılır bir şekilde tanımlanmalı; çağın, dilin ve dinin değişimi gibi hayatın temel dinamiklerini şekillendiren derin etkiler barındırmalıdır. Son olarak, bir çağın belirleyici değişimlerinin nihai ve kalıcı nitelikte olması gerektiği tezini ortaya koymaktadır.

Yazarın çağların isimlendirilmesine ilişkin ortaya koyduğu bu tez, makul bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak, modern tarih biliminin genel tarih okuması dikkate alındığında, bu yaklaşımın uygulanabilirliği oldukça zorlayıcı olup, karmaşık ve çok boyutlu sonuçlar doğurma potansiyeline sahiptir. Zira tarihsel dönemlendirme, yalnızca belirli kriterlere dayandırılmakla kalmayıp, farklı disiplinler, coğrafi bölgeler ve kültürel di-

namikler açısından değişkenlik gösterebilen bir süreçtir. Bu nedenle, önerilen yaklaşımın pratikte nasıl uygulanacağı ve tarih yazımına ne ölçüde katkı sağlayacağı önemli bir tartışma konusu olmaktadır. Nitekim modern okumaya göre bu tez gerçekleştiğinde, her bölge kendi içerisinde toplumu etkileyen olaylara göre çağlara bölünecek, her bölgede yaşanan olayların farklılığı ve büyüklüğü tartışma konusu olacak, bir tarihçi bir olayın belirli bir bölge için yeni bir çağ başlattığını ileri sürerken diğer tarihçi çok yakın bir bölgenin bu denli etkilenmediğini iddia ederek yeni bir çağın başladığını kabul etmeyecektir. Bu durum da tarih bilimini dönemlendirme konusunda büyük bir kaosa sürükleyebilir. İşte Bauer'ın karşı çıktığı husus da bunun gibi Batı merkezli bir dünya görüşünün bütün toplumlara dikte edilmesidir. Çünkü onun burada ortaya koyduğu tez bir yönüyle Weberyen bir dünya görüşüyle Batı'nın merkezde olduğu, Batı'nın her yönüyle rasyonel bir toplumu ifade ettiği, onun dışında kalan diğer toplumların (öteki, doğu) irrasyonel ve Batı gibi gelişimini sağlamadığı iptidai topluluklar hüviyetine sahip olduğuna yönelik düşünce dünyasına meydan okumadır.

Yazar, çağların başlangıcı için kesin bir nokta aranmaması gerektiğini savunmakta, toplumsal değişimlerin genellikle uzun bir süreç içerisinde gerçekleştiğini ve ancak bu değişimlerin kalıcı hale gelmesinin ardından yeni bir çağdan söz edilebileceğini ifade etmektedir. Bununla birlikte, bu yaklaşımın dönemlerin sınırlarını belirlerken savaşların, devrimlerin veya “çığır açan” kitapların göz ardı edileceği anlamına gelmediğini özellikle vurgulamaktadır. Aksine, bu tür olaylar tarihsel süreçlerin önemli dönüm noktaları olarak kabul edilmekle birlikte, tek başlarına bir çağın başlangıcını belirlemek için yeterli görülmemektedir (s. 90). Burada Bauer'ın kendi içinde bir çelişkiye düştüğü düşüncesi akla gelebilir. Fakat o, bir savaşın zaten gerçekleşmiş olan bir değişimin nihayete ermeye yakın bir belirtisi olduğunu söyleyerek bunun önüne geçmektedir. Bauer'ın bu görüşünü özetleyen en önemli cümlelerinden birisi şudur: “...yeni bir çağ, sonunda neye dönüşeceği bilinmeyen bir kökle değil olgunlukla başlar.” (s. 94).

Bazı tarihçiler, tarihsel dönemlendirme yaparken İslâm'ın doğuşunu ve farklı bölgelerde gerçekleşen İslâmî fetihleri belirleyici bir sınır olarak kabul etmişlerdir. Ancak Bauer, böyle bir sınırlandırmanın doğru olmayacağını belirtmektedir. Çünkü İslâm ortaya çıktığında hâlihazırdaki dine, dile ve sosyokültürel yaşama doğrudan keskin bir müdahalede bulunmamıştır. Aksine İslâm toplumlarında Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiiler gibi çeşitli gayrimüslim unsurlar varlıklarını sürdürmeye devam etmiş; kullanılan dilde köklü değişimler meydana gelmemiş ve sosyokültürel yapı büyük ölçüde muhafaza edilmiştir (s. 100-102). Yazar eserinde bu konuyu şöyle ifade etmektedir:

VI. yüzyıl ile XI. yüzyılın başı arasında, Kuzey Afrika'dan Hindukuş'a kadar meydana gelen değişiklikler her ne kadar çok sayıda ve önemli olsa da dünya tarihinin büyük bir çağından diğerine geçiş bir yana, Antik Çağ ve Geç Antik Çağ arasında olduğu gibi net bir çağ kırılmasına delalet etmez. Önümüzde duran şey, Yunan-Roma-Pers Antik Çağı'nın son aşamasına girdiği İslâmî Geç Antik Çağ'dan başka bir şey değildir (s. 103).

“İslâm'ın Geç Antik Çağı: İslâm İlimlerinin Biçimlendirici Dönemi” başlıklı dördüncü bölümde Bauer, İslâm kültür havzasında muhafaza edilen bilimleri daha ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Burada Bauer, İslâm'ın Geç Antik Çağı'nı “İslâm İlimlerinin Biçimlendirici Dönemi” olarak nitelendiren bir başlık tercih etmektedir. Yazar, bu biçimlendirici dönemin nihai sınırlarının hangi eserler tarafından belirlendiğini tespit edebilmek için, klasik kültüre dayanan geç dönem müelliflerine başvurulması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda ilk olarak Kâtip Çelebi (ö. 1017-1067/1609-1657) ve *Keşfü'z-Zunûn* adlı eserini zikretmektedir. Yazar, bu eserde aktarılan bilgilerin, İslâm dünyasında yalnızca ilgi duyulan eserlere değil, aksine her bir kitaba büyük bir değer atfedildiğinin bir göstergesi olduğunu vurgulamaktadır (s. 117-118). İkinci isim olarak, Yemenli âlim Ali b. Muhammed eş-Şevkânî (ö. 1173-1255/1760- 1839) ve *Edebü't-taleb ve müntehe'l-ereb* isimli eserini zikretmekte ve eserin içeriğine dair kısa bir bilgi vermektedir (s. 118). Bauer, eserinde öncelikle Şevkânî'nin, ardından ise Kâtip Çelebi'nin eserlerini temel alarak, X. ve XI. yüzyıllarda kaleme alınan başlıca eserlerin bölgesel ve tarihsel bir haritasını oluşturmaya çalışmaktadır (s. 119). Bu çerçevede, lügat ilimleri, belagat, edebiyat, sözlük bilimi, mantık, hukuk metodolojisi, fıkıh usulü, kelam, tefsir, hadis ilmi ve diğer bazı disiplinleri gelişimsel bir perspektifle ele almaktadır. Böylece, her ilmin biçimlendirici döneminin başlangıcını, olgunluk evresini ve nihai sınırlarını hangi eserlerin temsil ettiğini ve bu süreçlerin hangi tarihsel dönemlere tekabül ettiğini tespit etmeye çalışmaktadır. Bauer, kapsamlı bir analiz sonucunda, disiplinlerin her koşulda ayrıntılı bir gelişim sürecinden geçtiğini ve çoğunun, XI. ve XII. yüzyıllar arasında temel çerçeveleri belirlenmiş bir kitap formunda sunulmasını mümkün kılan bir tamamlanma aşamasına ulaştığını tespit etmektedir (s. 133). Bu verilere dayanarak, İslâm'ın bu döneminin “Orta Çağ” olarak adlandırılmasının büyük bir belirsizlik yarattığını ve aslında bu sürecin, İslâm'ın Geç Antik Çağı'ndan başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir (s. 134-135).

Esere ismi verilen “Çağ Sınırı Olarak XI. Yüzyıl: Sonuç ve Görüşler” başlıklı beşinci bölümde Bauer, daha önce serdedilen bilgileri özetleyerek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu bölümde, XI. yüzyılda farklı yaşam koşullarının birbirine yaklaştığı, antik mirasın bu dönemde

kalıcı olarak yazıya geçirildiği ve Cebelitarık ile Hindikuş arasındaki geniş coğrafyada tüm dünya için yeni bir çağın başlangıcının açıkça görülebilir hale geldiği ifade edilmektedir. Devamında, bu yeniçağın güneye, Afrika'ya doğru genişlediği ve bu bölgedeki çağ değişiminin büyük ölçüde ekonomik ve kültürel faktörlere bağlı olarak gerçekleştiği öne sürülmektedir. Ayrıca, "XI. yüzyılda Geç Antik Çağ'ın oluşum döneminin bitiminden sonraki çağ nasıl adlandırılmalıdır?" sorusu yöneltilmekte ve bu soruya yanıt arayışı sırasında, "Bu çağ ne zaman bitecek?" şeklindeki başka bir sorunun sorulmasının kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte, ikinci sorunun yanıtlanmasının çok daha güç olduğu vurgulanarak, bu zorlu soruya cevap bulma çabası da metin içerisinde yer almaktadır.

Kitabın sonunda Bauer, tüm bunlardan yola çıkarak şu şekilde bir çağ bölümleme fikrini ortaya atmaktadır: Roma-Yunan-Pers Antik Çağı, MS. 250 civarında Geç Antik Çağa girer ve bu çağ 1050 civarında biter. Daha sonra başlayan dönem 1750'ye kadar devam eder (s. 150). Bunun yanı sıra, bu hesaplamanın elli yıllık bir sapma göz önünde bulundurarak yapılması gerektiği vurgulanır ve çağların isimlendirilmesi konusunda da XI. ile XVI-II. yüzyıl arasının "Erken/İlk Modern Çağ" ve "Geç/İkinci Modern Çağ" olmak üzere ikiye bölünerek sınırlandırılması gibi bir varsayım ortaya konulur. Nihai olarak, "Orta Çağ" kavramının İslâm için ihraç edilmesi şöyle dursun, bu terimden sonsuza kadar vazgeçilmesi önerisinde bulunulmaktadır.

Yazar eserinde, ideal dönemlendirmelerden bahsederken sık sık Garth Fowden'ın I. binyıl, II. binyıl şeklindeki sınıflandırmasına atıf yapmakta, ayrıca onun, V/XI. yüzyılın İslâm kültürünün "olgunluğa" ulaştığı bir dönem olduğunu ikna edici argümanlarla sunduğunu belirtmektedir (s. 83, 117, 129, 134, 141, 144).

Sonuç olarak Bauer'ın bu eserinde İslâm için bir "Orta Çağ" kavramının söz konusu olamayacağını çeşitli deliller ve örneklerle ikna edici bir biçimde ortaya koyduğu söylenebilir. Yazarın ileri sürdüğü argümanlar ve bu argümanları desteklediği örnekler konunun daha iyi anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Yakın Doğu ve Avrupa'yı "Erken Orta Çağ"daki durumları çerçevesinde karşılaştırdığı ikinci bölümde yazarın, ortaya attığı tezleri genel olarak çeşitli görsellerle ve edebî alıntılarla delillendirdiğini, söylediklerinin tarihi bir arka plana dayandığını göstermeye çalıştığını belirtmek gerekir. Ayrıca Bauer, uzmanlık alanı olması sebebi ile Arap şiiirinden birçok örneğe de yer vermektedir. Ele aldığı konu itibarıyla genel olarak Batı menşeli güncel kaynaklardan faydalanmaktadır. Bu eseri ile "Orta Çağ" kavramıyla İslâm'a haksızlık edildiğine ve bu kavramın İslâm'ı ağır bir şekilde tahrip ettiğine dikkat çekmekte ve bu ifadenin İslâm için

artık kesinlikle kullanılmaması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Başka bir ifadeyle o, bir anlamda kilisenin günahlarının İslâm'a mal edilmemesi ve İslâm'ı tahkir etmek için "Orta Çağ" karanlığı ezberinin İslâm için kullanılmaması gerektiğini söylemektedir. Bu görüşünü gerekçelendirmede oldukça objektif bir tutum sergilemeye çalışması dikkatleri celp etmektedir. Bu bağlamda eser, modern dönemde ortaya atılan çağların yeniden isimlendirilmesi ve sınırlandırılması görüşlerine İslâm medeniyetini dikkate alarak alternatif ortaya koyma bakımından literatüre katkı sunmaktadır.